

jét, *Imre Sándorban* »a nemzetnevelés rendszerének« ihletett megalkotóját, vagy az ifjabb nemzedékhez tartozó *Prohászka Lajosban* a »kulturfilozófia és nevelésemélet« összefüggésének kitünő monografusát. S így a többiekben is mindig nemcsak az újszerűt, hanem a jellemzőt, valóban a lényegét.

Ha e beszédek és tanulmányokat — melyekben szerzőnk valóra váltja a nagystilű bevezető tanulmányában a szellemi arcképfestésről kifejtett műfaji elveket — végigtekintjük, különösen megmarad bennünket a magunk külön szempontjából, pedagógiai érdeklődésünk kielégítéséül az, hogy e jelesek között a legtöbben, több mint huszan, nemcsak a szaktudományban, hanem a felső- és középfokú oktatás terén is szolgálták a nemzeti jövődőt, gyakorlati pedagógusok voltak, nevelő és oktató munkájukkal a nemzetnevelés terén is munkálkodtak, s közülök néhányan — épen a főt- említettek — munkásságuk javarészával a pedagógia tudományának elméleti művelésében is kitűntek.

Ebből a szempontból tekintve Kornis Gyula könyvét, különösen becsesnek találjuk a gyűjteményt s büszkén állapítjuk meg belőle újlag, igazoljuk ismételten az egyébként is századok óta közismert tételt, hogy a magyar tanárság javarészt »tudós fejek«-ből áll, a magyar nevelés és oktatás munkásai a magyar tudománynak is hősei.

A magyar művelődés további sorsának, dicső jövődjének előkészítésében e tétel adhat erőt nemzetünk minden művelt fiának.

Gyulai Agost.

Prohászka Lajos: A platonista Cicero. (Akadémiai székfoglaló előadás.) Budapest, 1942., 8-r., 71 l.

Bármiként is értékeljük Ciceróban a szónokot, a filozófust, az embert, vagy a politikust, az kétségtelen, hogy azok közül a kevesek közül való, akik eltörölhetetlen hatással voltak kultúránkra. Mű e termékenyítő hatásnak titka? Eszme és stílus, rendszer és forma? Vagy az, ami valóban megszabja a történeti élet alakulását: egy nagy cselekedet, amelynek szükségképen személyes jellege van, s amelynek nyomai, ha megfeledeztünk is róluk, máig élnek?

Szerzőnk Cicero hatásának titkát valóban egy ilyen páratlan fontosságú rejtben látja, mégpedig abban, hogy ő szabta meg nyugati kultúránknak humanisztikus-liberális útját.

E művelődési rendszernek a Platontól, de Aristotelestől is vallott meggyőződés szolgál alapjául: a műveltség a magatartás módjában nyilvánul ugyan, ennek azonban tárgyi ismereteken kell formálódnia.

Kétségtelen, hogy az a küzdelem, melyet a szofisták korától szinte az ókor végéig vívott egymással az ifjúság neveléséért a filozófia és a retorika, mai kultúránk roppant kárára a retorika javára is eldőlhetett volna, Cicero érdeme, hogy ez nem így történt. Cicero a platonai emberalakítás elvét fogadva el, de ugyanazt — szintén a platonai hagyomány szellemében — a tudományos tárgyi elvnek rendelve alá, filozófiává teszi a retorikát, sőt a platonizmusnak alapvetően pedagógiai szellemében retorikai elméletet a művelődés általános elméletévé szélesíti ki. Ez határozza meg utána a művelődés tényleges rendjét és száll örökségként a keresztény utókorra. Azt tehát, hogy a plato-

nizmusnak művelődési eszménye és művelődési tartalmai a latin nyugaton megszakíthatatlanul továbbéltek, kiváltképen Cicero közvetítésének köszönhetjük.

Értekezésünk, Cicerónak főként *A szónokról (De oratore)* c. művét tartva szem előtt, találó módon jellemzi a művelődéstörténeti szerepében oly nagyjelentőségű cicerói platonizmust.

Mindenek előtt arra a kérdésre felel, mi avatta a cicerói szónoklattant, más hasonló kísérletektől eltérően, a művelődés alapvető elméletévé. Már maga a közfelfogásba való beilleszkedés is állapot adott ehhez. Az egész ókor, a kezdeti időtől fogva, a kifejezés képességében látta a kiműveltség legfőbb ismertető jegyét. Ez volt a helyes politikai magatartás feltétele, ez jelentette a teljes emberi lét kibontakozását a polis keretén belül. — Ami azonban nemcsak formái, hanem tartalmi szempontból is az itt vázolt szónoki képzést valódi műveltségelméletté teszi, az a cicerói platonizmusból következő *doctus orator* eszméje. A közkeletű iskolai retorika formalisztikus gyakorlatával szemben Cicero a platoni elvet vallja: a szónoknak az *emberről* és *világról* mélységes tudása legyen. Az igazi retorikához a *pszichológián* és *dialektikán* át (ez utóbbit platoni értelemben véve) vezet az út. A *copia rerum* hangsúlyozása még jobban kiemeli a cicerói platonizmust. Amit Platon a *Phaidros*-ban tanít, hogy t. i. természetes hajlam, gyakorlás és tanulmány kell ahhoz, hogy valaki szónokká váljék! a *De oratore* is épen úgy vallja: *natura, exercitatio, studium* a három elengedhetetlen kellék. Csak rendszeres tudományos megalapozottságból származhat igazi ékesszólás: *rerum enim copia verborum copiam gignit*. Az *orator* általános műveltsége különbözteti meg a merő ékesszólást űző *rhetor-tól*. Az *ars oratoria* pedig, amelyben Cicero a szónok képzését kifejti, nem szónoklattan a szó szoros értelmében, hanem a művelődésnek általános elmélete.

Természetesen felmerül a kérdés, vajjon abból, ami a legjellemzőbb a platoni bölcselőre, az *eszmetanból* semmit sem találunk-e Ciceróban.

Kétségtelen, hogy Cicero gondolkodásában az ideatan két irányban is megnyilvánul. Igaz, hogy csak a metafizika egy-egy alkalmazott területén: egyrészt *a történelmi szemléletben*, másrészt *a művelődés problémájában*. Szerzőnket tárgyánál fogva az utóbbi érdeklő közelebről — s erre vonatkozóan kapunk gazdag dialektikájú fejtegetéseket.

A cicerói művelődésproblémában a platoni ideatan ösztönző volta két szempontból nyilvánul meg, de mindkét esetben egyúttal sajátos továbbfejlődéssel állunk szemben. Cicero egyrészt a *hypostasist*, amellyel Platon az ideákat fogja fel önálló objektív valóságként, a tudományos megismerés tartalmaira alkalmazza. Másrészt, az előbbihez szoros logikával fűződő módon, a megismerés tartalmi egységének és rendezettségének alapját a megismerő emberi személyben látja. Épen a tudományoknak ezt az emberben kialakuló egységét nevezi Cicero humanitásnak; eszményi formájában ezt rajzolja meg az *oratorban*.

Beszámolóinkban nem adhatunk megfelelő képet a szóbanforgó gondolatkörhöz fűzött fejtegetéseknek sokágú gazdagságáról. Csak utalunk a tanulmányi kánont jelentő *enkyklios paideiára*, az önzetlen szemlélődésben a lelket

gyönyörködtető és felszabadító *studia liberalia* kérdésére. Szóba kerülnek természetesen az esztétikai mozzanat háttérbeszorulásának s a polimatiát és formalizmust hozó intellektualizmusnak veszedelmei is. A cicerói *homo políus* ideálja mindenestre a platoni mintában gyökeredzik. Az összefüggések felismerését lehetővé tevő széleskörű tájékozottság s az ismeretek talpraesett alkalmazását biztosító cselekvési készség fő jegyei a cicerói liberális nevelés fogalmának. Mindebben az a platoni elv tükröződik, hogy az ember formálásáról csak akkor beszélhetünk, ha az a *kozmosz* rendjéhez, (az »igaz« valóságnak szemléletéhez is,) igazodik. Ezért *alakítás* minden nevelés a szó szoros értelmében.

Egy további fejezet a görög-római *humanitást* illeszti be a cicerói platonizmus keretébe s elfogadja a humanizmus kutatóitól azt a tételt, hogy humanitásról, mint életformáról csupán Cicero óta beszélhetünk, s hogy későbbi fejlődését egészen napjainkig épen cicerói eszménye határozza meg.

A Gellius-féle, képzettséget és irodalmi kiműveltséget hangoztató felfogásnak s az ifjabb Scipio nevéhez fűződő s a *magnanimitást* hangsúlyozó magyarázatnak ismeretes ellentmondó adataiból nagyon nehéz a humanitás egységes fogalmát megszerkeszteni. A tényekből két eredményt mégis leszűrhetünk. Először: a humanitást a római szellem sajátos termékének tekinthetjük, de görög feltételeinek számbavétele nélkül nem érthetjük meg. Másodszo: eredetileg a humanitás nem eszme, hanem létforma, magatartásmód, s ezért nem is eszmei hatásokra bukkant fel, hanem a gyakorlatban érelődött. Műveltség, tudás nélkül nincsen humanitás, de ebből származnak egyúttal a humanitásnak egyéni különbségei is: egyéniség csak ott mutatkozik meg, ahol műveltség és szenvedély, erudíció és pátoz keresik az emberileg elérhető egyensúlyt és kibékülést.

Érdekes fejtegetést kapunk a platoni antropológiában a *szép és jó* fogalma mellett szintén szerepet játszó *illő (prepon)* fogalmáról. A hellenisztikus korban, kivált e kor legigazibban görög gondolkodójának és legnagyobb nevelőjének, *Panaitiosnak* filozófiájában ez az emberi magatartásmód, melyben az *erkölcsi derekasság esztétikai formában* nyilvánul meg, középponti jelentőséghez jutott. Amikor azonban Cicero arról beszél, hogy »*nincs nehezebb, mint meglátni azt, hogy mi illik — nihil est difficilius, quam quid deceat videre*«, akkor ezt a platoni filozófia szerint is teszi, amely *paideia* a lényegében, vagyis az emberalakításnak egyetemesen felfogott rendje. S így mindenképen a platonizmus szellemében alakul ki a humanitásnak, mint a római filozófiai magatartás velejének konkrét eszménye, a *honestum atque decorum* és ebben a megfogalmazásban származik át majdan az európai utókorra.

Cicero a humanitásban mindenestre kétféle hagyományt fűzött egybe: egy platonit és egy scipióit. Bizonyos eredetiséget kell látnunk abban, hogy az erkölcsi magatartást, a *humaniter vivere*-t épen irodalmi kiműveltséggel hozta kapcsolatba. Az erudíció kérdésével vonatkozásban szerzőnk igen érdekes fejtegetésekbe bocsátkozik a klasszicitás, az alkalmosság, a szellemi szabadság antik fogalmáról.

Kiemelkedő további tételei: Cicero szerint a humanitásra születni kell, de a humanitás legfőbb jegye, az irodalmi kiműveltség, már szerzemény.

Az opportunitás az egyéniség sokoldalúsága antik értelmezés szerint. — Kétféle személyt különböztet meg bennük Cicero is. Az egyetemes emberi természetünkben gyökeredzőt össze kell egyeztetnünk avval, amely egyénileg sajátos hajlamainkban mutatkozik. — Antik, de kiváltképen platonai tétel, hogy az egyéniség értéke nem sajátosságában, egyszerűségében rejlik, hanem zártságában. A humanitás végső értelmét is ebben találjuk meg: *Aequabilitas cum universae vitae, tum singularum actionum*. — Állandó feszültségben lélekzik a humanitás. Folyton keresi az egyensúlyt a hősi és a szemlélődő életforma, vagy ahogy maga Cicero mondja, a *virtutes* és a *doctrinae* között. Ebben a szüntelen vívódásban alakult ki a humanitás Cicero életének igazi tartalmaként, ezért tekintjük őt joggal minden későbbi humanista prototípusának.

Cicero művelődésterve, melyet a humanitás eszméjére ráépített, mélyen gyökeret vert, platonizmusa pedig másfél évezredig tényleges hatótényezővé tette a platonai gondolatot nyugati kultúránkban. Ezzel előkészítette a talajt az eredeti Platon befogadására, amely a humanitás újkori újraéledésekor következett be.

Szerzőnknek rendkívül erudícióval készült és tárgyának egész problematikáját megmozgató akadémiai székfoglaló értekezése annak a megállapításával zárja fejtegetéseit, hogy Cicero hatása az iskolai művelődés útján, az élet formáira, az erkölcsi közfelfogásra és az irodalmi ízlésre is napjainkig szüntelenül érvényesült. Korunknak hagyományok ellen folyó harcában mindenképpen fontos művelődésünk alapjaira ráeszmélni. Platon eszmei ösztönzését hangsúlyozva pedig szerzőnk azt a szilárd meggyőződést vallja, hogy európai kultúráról csak addig beszélhetünk, ameddig a platonai elvek hatása alatt kialakult művelődési hagyományt megőrizzük.

Kováts Gyula.

Saad Ferenc: Nevelőállam. A Stádium kiadása. Budapest, 1942, 8-r. 193 l.

»Ha az őrtállom nem jelenti meg a közeledő ellenséget, az Úr az ő kezéből kéri számon az elveszett lelkek vérént.« Az elhivatott vezetőnek ezzel a felelősségtudatával adja a magyar társadalom kezébe ezt a korszerű és utolsó szaváig döbbenetesen időszerű könyvet maga az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének Országos Vezetője: vitéz Bély Alajos altábornagy. Legfelső Haderünk parancsára — mint az Előszóban írja — a magyar ifjúság élén menetel a magyar jövő országútján, és most, amikor ezt a könyvet útjára bocsájtja, a menetnek egy pillanatra »Állj!«-t vezényel, mert *útjelző* következik. Elmondhatjuk, hogy kevés könyvnek jutott még osztályrészül, hogy hasonlóan éles, reflektorfény világítsa meg mondanivalóit és állítsa fejtegetéseit az olvasó érdeklődésének gyűjtőpontjába. Bár az egész mű hangjából és gondolatmenetéből is kütetszőleg a nagyközönség számára íródott és nem lép fel elvont tudományos pedagógiai tanulmány igényével, kétségtelen, hogy tartalma mélyen belevág a neveléstudomány problematikájába. Ezért is megérdemli, hogy lapjait a neveléstudomány elméleti és gyakorlati művelői egyaránt forgassák és leszűrjék azokat a tanulságokat, amelyek a nevelés kérdéseinek a mai katonai nevelés és a háborús fejlemények szempontjából való megvilágítása következtében előállnak.